

EL MONTSENY A
L'ÈPOCA MEDIEVAL.
L'ORGANITZACIÓ
RELIGIOSA

ANTONI PLADEVALL I FONT

Com a complement i dins la mateixa línia que en el volum 6è de les *Monografies del Montseny* (1991), pàgs. 83-106, estudiàvem el Montseny des del punt de vista civil o polític o dels *Dominis i jurisdiccions* en què es va fraccionar a l'edat mitjana, avui pretenem fer-ho en l'aspecte religiós.

L'àmbit que donem al mot Montseny és el mateix que senyalàvem en el treball anterior, és a dir, una ampla rodalia que inclou 21 municipis actuals (13 del Vallès Oriental, 4 de la Selva i 4 d'Osona) que donen un total de 658,87 Km² i un poblament, segons el cens de 1991, de 46.333 habitants.

Si en l'aspecte civil remarcàvem el paper de fita, que és a la vegada punt d'unió i de separació, que tenia el Montseny entre tres antics comtats, el mateix i amb més raó es pot dir en l'aspecte religiós. Els tres antiquíssims bisbats de Barcelona, Girona i Vic-Osona tenen com a únic punt de contacte la fita ja famosa, i recentment renovada, situada al Coll de Sant Marçal, coneguda com la "Taula dels tres bisbes". Els tres molons o seients situats entorn de la vella taula o roda de molí corresponen cada un d'ells a un bisbat diferent.

Tanmateix les divisions religioses actuals no corresponen exactament a les divisions medievals perquè han experimentat alguns canvis; el primer va tenir lloc, avançat el segle XVII, quan el monestir de Sant Marçal, amb la seva vall o antiga parròquia, va passar de la diòcesi de Vic a la de Barcelona¹ i la segona i més important, el 1957, quan, com a conseqüència del concordat signat el 1953 entre la Santa Seu i el general Franco, es van voler identificar el màxim possible els límits religiosos amb els civils; això va fer que la parròquia de Riells, amb la sufragània de Sant Llop de Viabrea, passés de la diòcesi de Barcelona a la de Girona, per pertànyer a aquesta província, i també que, com a compensació de les parròquies de les províncies de Lleida i de Tarragona que es van

prendre al bisbat de Vic, se li donés una llenca de parròquies que anaven del Montcau al Montseny, entre les que hi havia les montsenyenes del Figueró i de Montmany, aquesta sense el santuari de Puiggraciós.

Això dóna la divisió religiosa actual, que és la que es reflecteix en el mapa i els dos quadres o relacions de parròquies i d'esglésies que acompanyen aquest treball. Ultra aquestes anomalies, hi ha al Montseny una altra particularitat, poc freqüent antigament, i és que en un mateix terme o municipi les seves parròquies es divideixin en dos bisbats. Això passa a Arbúcies on des de sempre les seves dues parròquies de Sant Cristòfol de Cerdans i de Sant Mateu de Joanet, pertanyen a la diòcesi de Vic i la resta del municipi a la de Girona.

ANTECEDENTS HISTÒRICS

No es coneix el moment en què es va implantar al Montseny el cristianisme. Tot i la clàssica resistència de la gent de les muntanyes i del camp o dels pagus (d'on deriva el nom de pagans) a acceptar la nova religió, aquesta s'havia sòlidament implantat a les nostres latituds els segles IV i V. N'és un indicatiu l'aparició i organització de les tres diòcesis que es reparteixen el Montseny: la diòcesi de Barcelona documentada des del 347, la de Girona des de l'any 400 i la de Vic-Osona des de l'any 516.

Cal suposar que els seus territoris estarien ja ben precisats als segles IV-V i que aquests calcarien antigues delimitacions tribals i administratives romanes.

Entorn de l'any 450 va succeir un fet que podia haver afectat religiosament el Montseny; dintre del Vallès es va crear la nova diòcesi d'Egara o de Terrassa, amb un territori separat de la diòcesi de Barcelona. Aquest bisbat va estar en funcionament fins a la invasió dels àrabs que arribaria a aquestes contrades entorn del 715². Salvador Cardús i altres autors que s'han ocupat d'aquesta diòcesi suposen que el seu terme o jurisdicció s'estenia per tot el Vallès o part situada entre les serralades litoral i pre-litoral de la diòcesi de Barcelona i per tant que devia incloure el sector del Montseny; això és, però, un tema que no es pot comprovar i d'altra banda tampoc sabem si podia afectar massa el sector vallesà del Montseny perquè no sabem quines parròquies o centres religiosos, si és que n'hi havia, funcionaven allà en aquell temps.

Sant Cristòfol de la Castanya, Brull (Foto: J. Me Riubrugent).

Les primeres notícies escrites, com exposàvem ja en el treball referent als *Dominis i jurisdiccions*, són de l'any 862 quan el rei franc Carles el Calb va donar al bisbe Frodoí de Barcelona un notable domini situat al Montseny, el qual era una part dels béns que el mateix rei havia donat a Unifred o Humfrid el 858, en nomenar-lo comte de Barcelona i marquès de Gòtia³.

Aquests béns, confirmats al mateix bisbe Frodoí el 9 de setembre del 878 pel nou rei Lluís, incloïen el lloc de Tapioles i de Vallgorguina, el lloc de Riells, que diu que es trobava *in latere Montis Signi*, les viles rurals de Breda i de Campins i altres béns situats a Santa Maria i a Sant Esteve, llocs que sabem per altres documents que són les dues parròquies de Palautordera⁴.

En aquest mateix document consta que es dóna al bisbe "el Vilaret que s'anomena Cerdans des del cim del Montseny fins al riu Tordera, excepte el que els homes dits *hispani* van extreure de l'erm"; són paraules textuals que hem traduït del llatí. L'àmplia delimitació del lloc de Cerdans "des del cim del Montseny al riu Tordera" ha fet que alguns

Sant Jaume de Viladrover, antiga sufragània del Brull (Foto: J. Mª Riubrugent).

Vista de llevant de Sant Cebrià de la Mora. (Foto: J. Mª Riubrugent).

autors busquessin o busquèssim un altre lloc dit Cerdans, diferent del Cerdans d'Arbúcies, entre els termes de Vilamajor i Palautordera. Abadal l'identificava amb Cerdans d'Arbúcies i així ho repetia jo en un treball del 1961⁵ i de nou em reafirmo en el fet. No consta al Vallès cap Cerdans que pugui correspondre a l'esment del 878.

Les notícies d'aquest document no volen pas dir que aleshores Breda i Cerdans fossin del bisbat de Barcelona sinó únicament que el rei franc donava les rendes i el domini reial de dits llocs al bisbe de Barcelona, com a recompensa a la seva fidelitat després que el comte i el marquès Unifred o Humfrid s'hagués rebel·lat i traït al rei franc.

Les primeres notícies sobre l'actuació de bisbes al Montseny les tenim en les actes de consagració d'esglésies i les informacions sobre l'àmbit de les diòcesis que donen els vells documents coneguts de delimitació dels bisbats de Vic i de Barcelona.

LES ACTES DE CONSAGRACIÓ

Aquests documents són bàsics per conèixer notícies concretes de les parròquies, la seva dotació i els seus límits.

La quasi totalitat d'actes de consagració, dites també dotalies, han estat publicades moltes vegades. Un treball recent les referencia totes i en publica algunes per primera vegada, a ell remetem el lector⁶:

- 5-VIII-898, el bisbe Gotmar de Vic consagra l'església de Sant Martí del Congost o d'Aiguafreda de Dalt, a la que uneix les esglésies del territori de Centelles (R.O.n. 18).
- 6-II-923, consagració pel bisbe Guiu de Girona de l'església de Sant Quirze d'Arbúcies a la que uneix com a sufragànies les esglésies de Santa Maria de Lliors, Sant Pere Desplà, Sant Nazari, Sant Climent, Sant Iscle i Sant Segimon (Segons notícies A.P. Arbúcies).
- 22-VIII-1062, els vescomtes d'Osona doten l'església de Sant Martí del Brull que feia poc havia consagrat el bisbe de Vic, Guillem de Balsareny (R.O. n. 200).
- 8-XII-1066, el bisbe de Vic, Guillem de Balsareny, consagra l'església i el monestir de Sant Marçal del Montseny, erigit amb la protecció dels senyors del castell de les Agudes (R.O. n. 211).
- 4-X-1068, els bisbes de Barcelona i de Girona consagren l'església del monestir de Sant Salvador de Breda erigit pels vescomtes de Girona (R.O. n. 214).
- 7-VI-1082, el Bisbe Berenguer Sunifred de Lluçà, de Vic, consagra l'església de Sant Cristòfol de la Castanya (R.O. n. 231).
- 13-XII-1082, el mateix bisbe de Vic consagra l'església de Sant Martí de Viladrau (R.O. n. 232).
- 13-XII-1086, el bisbe Berenguer Guifré de Girona consagra l'església de Sant Llorenç de Gaserans (R.O.n. 240).
- 23-IV-1099, el bisbe de Barcelona consagra l'església de Sant Vicenç de Gualba (R.O. n. 259).
- 10-X-1104, el bisbe de Barcelona Berenguer consagra l'església de Sant Martí de Mosqueroles (R.O. n. 279).
- 5-II-1105, els bisbes de Vic, Arnau de Malla i de Girona, Bernat Umbert, consagren l'església del monestir de Sant Marçal del Montseny i obliguen els monjos a retornar a l'església del Montseny (R.O. n. 286).
- 8-V-1106, el bisbe de Barcelona Berenguer, consagra l'església de Sant Martí de Pertegàs a Sant Celoni (R.O. n. 292).
- 29-XII-1144, el bisbe de Barcelona Guillem de Torroja consagra l'església de Sant Cristòfol de Fogars (R.O. n. 347).

— 21-II-1187 el bisbe de Vic, Ramon de Castellterçol, consagra l'església de Sant Vicenç d'Espinelves (R.O. n. 401).

Davant la impossibilitat d'extreure d'aquests documents totes les informacions històriques i sobretot toponímiques que ens ofereixen en deixem constància per facilitar la tasca a altres investigadors⁷. En molts casos no subsisteixen els edificis consagrats i en altres casos sí, com en el Brull, Espinelves, Gualba o el campanar de Breda.

ELS LÍMITS DE LES DIÒCESIS

Només coneixem documents medievals de delimitació de les diòcesis de Vic i de Barcelona; els de Vic dels anys 978 i 1038 i els de Barcelona dels anys 1169 i 1176. De la diòcesi de Girona no coneixem cap delimitació antiga, però per exclusió en referència a les anteriors i també gràcies a les *Rationes Decimarum* dels anys 1279-1280 i els Nomenclàtors de parròquies de la diòcesi del segle XIV, publicats per J.M. Pons i Guri, sabem quins eren els seus límits en temps medievals⁸.

Les dues delimitacions de Vic, fetes a seixanta anys de distància una de l'altra, tot i respondre a un mateix redactat tenen alguna variant; diu així el seu text:

978... *et pervenit ad terminos qui est inter Iohannetu et ipsa Elizeta, et pervenit in fines Arbuties et usque in cacumina inter duos Sinnos et usque ad ipsa Calme qui dicitur de Area Mala, et pervenit ad ipso collo de Monte Nigro, deinde in rivo Congustum et venit ad castellum Bertilli...*

1038... *et progreditur usque ad terminos qui sunt inter Iohannet et ipsam Elzetam, et venit in finibus Arbutie, et inde ascendit usque ad cacumen montis qui dicitur Sen, et usque ad Calm que dicitur Eramala, et pervenit usque in Collem Montis Nigri. Deinde ad rivum Congusti venitque ad castellum Bertilis...*

Les dues delimitacions de la diòcesi de Barcelona corresponen a dues butlles una del papa Alexandre III, del 1169, al bisbe Guillem de Torroja i l'altra, del mateix papa, l'any 1176, al bisbe Bernat de Berga⁹. En elles es confirmen els béns, possessions i límits de la diòcesi barcelonense. La distància de set anys que les separa i el fet d'ésser una copiada de l'altra fa que no hi hagi variants entre elles.

Diu així el seu text:

Scilicet a loco Arie ubi sancti Martini de Arenaris ecclesia dicitur, et sicut a Monte Nigro transit ad aquam de Breda et ascendit usque ad cacumen Montis signi et a cacumine Montis signi sicut tendit ad Collem Frumigii, inde per declivium montis de Tagamanent, descendit per medium Congustum, ad Fagam ultra montana castris de Galifa...

D'aquests documents s'extreuen els noms següents: Joanet, Sauleda, Arbúcies, la riera de Breda, el cim del Montseny, Collformic, el Pla de la Calma, el vessant de Tagamanent, el riu Congost, el castell de Bertí, etc. Ambdues delimitacions deixen clar que els límits es van mantenir de l'edat mitjana a les petites modificacions abans esmentades del segle XVII i del 1957.

LA DIVISIÓ PARROQUIAL

Després de la divisió diocesana, la més bàsica i transcendental en tot estudi de la vida religiosa d'un indret és la divisió o fragmentació de parròquies.

La parròquia és l'entitat jurídica i pastoral més bàsica de la vida religiosa, sobretot en època medieval. És a través de les parròquies i dels seus rectors que els feligresos tenien contacte amb l'església diocesana i la universal¹⁰.

L'organització parroquial remunta els segles IV i V i és per tant tan antiga com la diocesana, però no es tenen notícies concretes de parròquies a l'àmbit del Montseny fins ben entrat el segle IX. És una vella tradició cristiana que les esglésies es reedifiquin sobre el solar d'una anterior, per considerar-se el seu terreny sagrat, per això és probable que sempre que es facin excavacions dins d'una església o al solar d'algun edifici desaparegut es pugui trobar en el camp arqueològic molta informació que no s'ha conservat documentalment.

Les esglésies parroquials tenien vinculat un terreny d'unes trenta passes de radi entorn seu que es considerava patrimoni de l'església i que rebia el nom de *sagrera*. Dintre de les sagreres nasqueren la majoria de pobles de la Catalunya vella i per tant de l'àrea del Montseny, com Arbúcies, Breda, Viladrau, Seva, Cànoves, Samalús o els dos nuclis de Palautordera.

Dintre l'àmbit del Montseny hi ha però algunes excepcions notables a aquesta norma, degudes sobretot a la importància dels dos camins que vorejaven la muntanya: un pel Vallès vers Girona i l'altre, pel Congost, cap a Vic. El camí del Vallès, antiga via romana, fou causa de l'origen de poblacions tan notables com Sant Celoni i Hostalric, nascudes ambdues fora de l'àmbit de les sagreres; i el camí de Barcelona a Vic fou causa de la naixença o desplaçament dels nuclis de població de la Garriga, el Figueró i Aiguafreda i en temps moderns de Tagamanent.

Les parròquies acostumaven a dependre directament dels bisbes respectius, bé que a l'època del feudalisme moltes d'elles passaren pràcticament a mans de nobles. Sota l'excusa d'assegurar-ne la seva defensa, aquests cobraven delmes i intervenien sovint en la seva previsió o nomenament de sacerdot. Aquesta pràctica o usurpació es va anar afeblint i acabant en temps moderns.

Moltes altres parròquies, i d'una manera especial es constata això en el Montseny, van ésser donades o unides per senyors feudals, amb el consentiment dels bisbes, a monestirs o cases religioses.

El fet que una parròquia fos sotmesa a un monestir no equivalia a que s'escapés totalment de l'autoritat episcopal. En realitat el bisbe era l'únic que tenia la responsabilitat de la cura d'ànimes de totes les parròquies de la seva diòcesi i com a tal l'únic que ordenava preveres, consagrava esglésies i feia visites pastorals per controlar el seu funcionament i estat religiós. També tenia per això la facultat de cobrar un dret de visita, un tribut per subjecció a la catedral i el dret de nomenar o confirmar els sacerdots que havien de regir la parròquia i aquests havien d'anar a buscar els sants olis a les respectives catedrals. Tanmateix quan una parròquia era sotmesa a un monestir a casa religiosa, aquesta rebia els delmes i primícies de la parròquia, deixant només una part per al sosteniment del rector o vicari perpetu, tenia un cert dret de vigilància sobre el seu funcionament i en especial triava o nomenava els capellans que l'havien de regir i que per això presentava al bisbe perquè els ordenés i confiés la cura d'ànimes. Així els rectors o vicaris perpetus havien de prestar una doble obediència als superiors dels monestirs i als bisbes, en realitat depenien més dels primers que dels segons; això es veia quan hi havia algun conflicte, moment en què se solien posar al costat dels abats o priors dels monestirs.

En el quadre annex donem una llista de les parròquies del Montseny amb una notícia de la seva antiguitat i subjecció jurídica.

QUADRE 1

LES PARRÒQUIES DEL MONTSENY I EL SEU ESTAT JURÍDIC

BISBAT DE BARCELONA

Sant Celoni. *Sant Martí de Pertegàs.* Església parroquial del terme primitiu de Sant Celoni. Documentada el 1044. Era fora de la vila a l'indret de l'actual capella de Sant Erasme. Des del 1151 estigué sota domini dels frares Hospitalers de Sant Joan. El 1703, lliure ja d'aquell domini, es va reconstruir dins la vila de Sant Celoni.

Sant Celoni. Antiga capella que va donar nom a la vila, el 1088 va ésser donada al monestir de l'Estany, que hi va fundar una filial o pabordia que subsistí fins al segle XVI.

Gualba. *Sant Vicenç de Gualba.* Lloc donat a Sant Cugat del Vallès el 1023. La parròquia depenia d'aquest monestir que va reedificar la seva església vers el 1099.

Fogars de Montclús. *Sant Cristòfol de Fogars.* De domini directe del bisbe. L'església es va refer el 1144 i més tard estigué unida a Mosqueroles, entre el 1452 i el 1867.

Sant Martí de Mosqueroles, De domini directe del bisbe. L'església, ara molt transformada, fou refeta el 1104.

Santa Magdalena o Sant Marçal de baix. Erigida pels monjos de Sant Marçal entorn el 1100. Depenia de l'esmentat monestir. Era centre d'una confraria molt esplendorosa.

Sant Esteve de la Costa. Documentada el 862. Va dependre del monestir de Sant Quirc de Colera, de l'Empordà, entre els segles XII i XIV. Més tard es va unir a Sant Julià del Montseny i a Santa Susanna.

Montseny. *Sant Julià de Montseny.* Documentada el 1079. Refeta el segle XVIII. Depenia del bisbe.

Sant Marçal del Montseny. Documentada el 1053. Parròquia de la diòcesi de Vic. Monestir, que passà a ésser una filial de Sant Esteve de Banyoles. El segle XVII s'uní a Sant Julià del Montseny.

Santa Maria de Palautordera. *Santa Maria de Palautordera.* Documentada el 862. Des del 908 depenia del monestir de Sant Cugat del Vallès. Refeta el segle XVI.

Sant Esteve de Palautordera. *Sant Esteve de Palautordera.* Documentada el 862. Com l'anterior, depenia de Sant Cugat del Vallès. Refeta en bona part el segle XVI.

Sant Pere de Vilamajor. *Sant Pere de Vilamajor.* Documentada el 941. Depenia directament del bisbe de Barcelona.

Santa Susanna. Documentada el 1190. De domini episcopal, unida molt temps a Sant Esteve de la Costa.

Cànoves i Samalús. *Sant Muç de Cànoves.* Documentada el 1077. Subjecta al bisbe. Refeta el segle XII i modificada més tard.

Sant Andreu de Samalús. Documentada el 1059. Depenia de la mensa capitular de la seu de Barcelona.

La Garriga. *Sant Esteve de la Garriga o la Doma.* Documentada el 966. Entre el 1139 i el 1592 va estar unida al monestir de l'Estany. La parròquia va passar a la nova església feta a la població entre el 1686 i el 1737.

Montmany i el Figueró. *Sant Pere de Vallcàrquera.* Filial de la Garriga. El 1139 va ésser donada al monestir del l'Estany.

Sant Cristòfol de Monteugues. Documentada el 1021. Filial de la Garriga i com ella unida a l'Estany el 1139.

Sant Pau de Montmany. Documentada el 1139. Filial de la Garriga i com ella unida a l'Estany.

—Aquestes tres últimes parròquies el 1957 van unir-se al bisbat de Vic.

BISBAT DE VIC

Tagamanent. *Santa Maria de Tagamanent.* Documentada el 993. El 1093 s'intentà crear-hi un monestir benedictí. El 1148 fou cedida al monestir de Sant Pere de Casserres.

Sant Martí de Tagamanent. Documentada el 1009. Al segle XI es va reedificar per ésser parròquia del terme de Tagamanent.

Sant Cebrià de Mora. Documentada el 1099. Depenia del bisbe de Vic.

Aiguafreda. *Sant Martí del Congost o Aiguafreda de Dalt.* Documentada el 898. Depenia del bisbe de Vic amb intervenció inicial de Sant Joan de les Abadesses. El 1877 va quedar subjecta a la nova parròquia creada a la població d'Aiguafreda.

El Brull. *Sant Martí del Brull.* Documentada el 1018. Depenia del bisbe de Vic.

Sant Jaume de Viladrover. Documentada el 1131. Filial o sufragània del Brull.

Sant Cristòfol de la Castanya. Documentada el 1047. Depenia del bisbe de Vic.

Seva. *Santa Maria de Seva.* Documentada el 952. Depenia del bisbe de Vic.

Sant Mamet. Documentada el 1039. Sufragània tradicional de Sant Fruitós de Balenyà.

Viladrau. *Sant Martí de Viladrau.* Documentada el 908. Depenia del bisbe de Vic.

Espinelves. *Sant Vicenç d'Espinelves.* Documentada el 1186. Depenia del bisbe de Vic.

Arbúcies. *Sant Cristòfol de Cerdans.* Documentada el 1089. Vinculada a la canònica de Sant Llorenç del Munt, de les Guillerries, entre el 1319 i el 1760.

Sant Mateu de Joanet. Documentada el 1150. Sufragània de Sant Hilari Sacalm.

BISBAT DE GIRONA

Arbúcies. *Sant Quirze d'Arbúcies.* Documentada el 923. Des del 1162 va estar subjecte al monestir de Breda.

Santa Maria de Lliors. Documentada el 923. Fou sempre filial d'Arbúcies i per tant vinculada a Breda.

Sant Pere Desplà. Documentada el 923. Filial d'Arbúcies i unida a Breda.

Sant Nazari, Sant Iscle, Sant Climent i Sant Segimon, són citades el 923 com a filials d'Arbúcies, però no tenien categoria de sufragànies del segle XI en endavant.

Breda. *Santa Maria de Breda.* Documentada el 1038. Parròquia del terme vinculada al monestir de Sant Salvador de Breda.

Riells i Viabrea. *Sant Martí de Riells.* Documentada el 1165. Estigué unida al monestir de Sant Salvador de Breda.

Sant Esteve Sabruquera o Sant Llop de Viabrea. Documentada el 1241. Fou una filial de Riells i com a tal unida a Breda.

—Aquestes dues parròquies fins el 1957 pertanyien a la diòcesi de Barcelona.

Sant Feliu de Buixalleu. *Sant Feliu de Buixalleu.* Documentada el 1019. Del 1185 en endavant consta com unida al monestir de Breda.

Sant Llorenç de Gaserans. Documentada el 1068. Des del 1086 consta com unida al monestir de Breda.

Sant Gabriel de Grions. Documentada el 1185. Consta des d'aleshores com unida al monestir de Breda.

*Parròquia rural de Sant Cebrià de la Mora, ara totalment despoblada, Tagamanent
(Foto: J. Mª Riubrugent).*

De la breu anàlisi feta en el quadre anterior es dedueix que de les 44 parròquies, sufragànies o esglésies amb una certa jurisdicció i domini que tenia el Montseny, 26 o sigui més de la meitat, no depenien directament dels bisbes sinó que estaven subjectes a monestirs o cases religioses.

Sense voler repetir el que hem sintetitzat, recordem que 12 esglésies, comptant-hi les sufragànies d'Arbúcies, estaven subjectes al monestir de Sant Salvador de Breda, 5 al de Santa Maria de l'Estany, 3 a Sant Cugat del Vallès, 2 a Sant Marçal del Montseny i una a cada una de les cases següents, als Hospitalers de Sant Joan de Jerusalem, a Sant Quirc de Colera, a Sant Pere de Casserres i a Sant Llorenç del Munt, la canònica augustiniana de l'actual terme de Sant Julià de Vilatorrada.

De tots aquests monestirs només dos es troben dins dels límits del Montseny: es tracta dels monestirs benedictins de Sant Salvador de Breda i del de Sant Marçal del Montseny. També es poden considerar del Montseny la pabordia o petit monestir canonical de Sant Celoni, filial de l'Estany, que tingué una vida molt efímera¹¹, la suposada i efímera canònica de Sant Pere de Vilamajor¹² i el petit monestir o casa hospitalària de Santa Maria del Camí de la Garriga, regit per deodonades¹³.

Sant Salvador de Breda és el gran monestir del Montseny erigit el 1038 pels vescomtes de Girona-Cabrera, com a monestir familiar. Sembla que es va endegar amb l'ajuda de Sant Cugat del Vallès, monestir del que va dependre algun temps¹⁴.

També el monestir de Sant Marçal del Montseny es va crear entre el 1053 i el 1066, gràcies als senyors de les Agudes-Montseny per a ésser una gran casa religiosa, però no hi va reeixir. A finals del segle XI s'havia unit ja com a priorat a Sant Esteve de Banyoles i a partir del segle XIV va entrar en una total decadència religiosa¹⁵.

Remarquem finalment que les parròquies medievals de cada diòcesi es trobaven repartides en ardiaconats o deganats, dignitats creades al llarg dels segles XII i XIII; en temps més recents aquestes divisiones administratives es convertiren en arxiprestats. Els antics ardiaconats s'estenien per sectors molt semblants a les modernes comarques, així les parròquies de la diòcesi de Girona pertanyien a l'ardiaconat de la Selva, les del Vallès barceloní a l'ardiaconat o deganat del Vallès i les de Vic a l'Oficialat o deganat que depenia directament de la cúria eclesiàstica de Vic.

És molt encara el que es podria dir i estudiar sobre les parròquies del Montseny, sobretot en l'aspecte econòmic: de moltes d'elles coneixem la dècima que pagaven a Roma, les taxes sinodals i de visita pasto-

ral i fins els montants dels seus delmes i primícies, però això són temes que s'escapen ja de la visió global que aquí es pretén donar.

EL ROMÀNIC AL MONTSENY

Tancarem aquesta visió de l'organització religiosa del Montseny fent una al·lusió a les edificacions materials destinades al culte que ens han quedat, insistint bàsicament en l'època romànica o edificis aixecats entre els volts de l'any mil i inicis del segle XIV.

De l'època anomenada genèricament pre-romànica, que inclou les construccions fetes als segles IX i X, al Montseny n'hi ha escassos vestigis: el més notable és el que es va descobrir el 1983 entre els murs romànics tardans de la sufragània de Sant Pere Desplà, d'Arbúcies, on va aparèixer una paret pre-romànica amb restes d'unes interessants pintures murals¹⁶; el segon edifici amb notables elements pre-romànics és la capella de Sant Joan de Can Nadal, de Sant Pere de Vilamajor¹⁷; finalment hi ha un tercer edifici que s'ha volgut classificar com a pre-romànic a causa de tenir alguns elements d'*opus spicatum* o pedra disposada en forma d'espiga en el seu gran absis, es tracta de la capella de Sant Ponç, inicialment intitolada de Sant Nicolau, de Sant Celoni, bé que avui dia es creu que es tracta d'un edifici romànic tardà en què el seu constructor va utilitzar una tècnica arcaica i ja en desús aleshores¹⁸.

En canvi de l'època romànica n'hi ha en tot l'àmbit del Montseny un excel·lent mostrari. Mereixen destacar-se per la seva gran concepció l'església inacabada de tres naus de Santa Magdalena de Mosqueroles, aixecada als volts de l'any 1100 pels monjos de Sant Marçal, el magnífic campanar de Breda, un dels més bonics de Catalunya, les esglésies parroquials de Sant Vicenç d'Espinelves, de Sant Martí del Brull, de Sant Vicenç de Gualba o de Sant Cristòfol de Cerdans o bé les capelles senceres i evocadores de Santa Maria del Camí de la Garriga, de Sant Salvador de l'Avancó, d'Aiguafreda, de Sant Cebrià de Palautordera, de Sant Miquel d'Espinella, etc.

És impossible fer un estudi de cada una de les esglésies romàniques o d'origen medieval del Montseny i per això ens hem limitat a fer el Quadre 2n que complementa la llista donada el Quadre 1r. El lector o l'estudiós d'aquests temes trobarà un estudi complet de cada un dels edificis i elements romànics del Montseny en la gran obra o col·lecció *Catalunya Romànica*, que publica la Fundació Enciclopèdia Catalana, en

*La Taula dels Tres Bisbes, restaurada l'any 1989 pels Amics del Montseny
(Foto: Joan Campanyà).*

*La Taula dels Tres Bisbes, després de la recent i discutible renovació
(Foto: A. Pladevall).*

els volums II i III referents a *Osona* publicats l'any 1986, en el volum V dedicat al *Gironès, la Selva i el Pla de l'Estany* i en el volum XVIII que estudia *El Vallès Occidental i el Vallès Oriental*, ambdós publicats el 1991.

En el quadre adjunt sintetitzem el nom de cada església o capella, s'indica la primera vegada que les hem trobat esmentades amb el seu titular en la documentació i, si s'escau, es dona una breu indicació de quan foren modificades o reedificades.

QUADRE 2

ESGLÉSIES DEL MONTSENY EXISTENTS A L'ÈPOCA MEDIEVAL

BISBAT DE BARCELONA

Sant Celoni

—*Sant Martí de Pertegàs o Sant Erasme*, (1044- refeta el s. XVI).

—*Sant Celoni*, (1088- restes romàniques al centre de la vila)

—*Sant Ponç*, abans *Sant Nicolau*, (1154- edifici romànic).

Gualba

—*Sant Vicenç de Gualba*, (1083- Reedificada el 1099 i modificada el s. XIII).

—*Sant Cristòfol*, (1328- Reedificada pel 1587).

Campins

—*Sant Joan de Campins*, (1231- Modificada, té elements romànics)

—*Sant Guillem*, (1488- Reedificada pel 1560)

Fogars de Montclús

—*Sant Cristòfol de Fogars*, (1144- Modificada el s. XVI- elements romànics).

—*Sant Martí de Mosqueroles*, (1104- Modificada el s. XVI-XIX, elements romànics).

—*Santa Magdalena o Sant Marçal d'abaix*, (1100- Restaurada el 1980, romànica).

—*Santa Fe del Montseny*, (1231- Reedificada el s. XVIII).

—*Sant Esteve de la Costa*, (862- edifici romànic)

—*Santa Maria de L'Illa o Sant Roc*, (1217- Restaurada el s. XVII i 1888, elements romànics).

Montseny

—*Sant Julià de Montseny*, (1079, Reedificada el s. XVII- elements romànics).

—*Sant Marçal del Montseny*, (1053- Reedificada el 1105- edifici romànic).

—*Sant Martí del Montseny*, (1581- elements romànics).

—*Santa Anastàsia* (1431-ruïnes romàniques).

Santa Maria de Palautordera

—*Santa Maria de Palautordera*, (862- Refeta 1560-1588, torre romànica).

Sant Esteve de Palautordera

—*Sant Esteve de Palautordera*, (862-Modificada el s. XVI; elements romànics.

—*Santa Margarida*- castell de Montclús, (1316- ruïnes romàniques).

—*Sant Cebrià de Palautordera*, (1120- edifici romànic).

Sant Pere de Vilamajor

—*Campanar de Sant Pere*, (941- Reedificat el s. XI-XII)

—*Sant Joan de Can Nadal*, (1226- elements pre-romànics)

—*Sant Elies*, (1286- Reedificada el s. XVII).

Cànoves i Samalús

—*Sant Muç de Cànoves*, (1077. Modificada el s. XVI-elements romànics.)

—*Sant Salvador de Terrades*, (1226 - Reedificada el 1930)

—*Sant Andreu de Samalús*, (1059-Modificada el s. XVI-XVII- edifici romànic).

—*Santa Eugènia de Samalús*, (1308- Reedificada el s. XVI)

La Garriga

—*Sant Esteve de la Doma*, (966-Refeta s. XVI-XVII, elements romànics).

—*Santa Maria del Camí*, (1240- edifici romànic)

—*Sant Joan de Rosanes*, (1291- desapareguda- vestigis)

—*Sants Gervasi i Potasi*, (1189-Reedificada s. XVIII)

—*Sant Macari*, (1364- desapareguda).

BISBAT DE VIC

El Figueró-Montmany

—*Sant Pere de Vallcàrquera*, (1139- Modificada s. XVII- elements romànics).

—*Sant Cristòfol de Monteugues*, (1021- edifici romànic modificat).

—*Sant Miquel*- castell de Montmany, (1247- desapareguda).

—*Sant Pau de Montmany*, (1139- Refeta 1601-1608).

Tagamanent

—*Santa Maria de Tagamanent*, (993- Modificada el s. xv. elements romànics).

—*Sant Martí de Tagamanent*, (1009-ruïnes romàniques).

—*Sant Cebrià de Mora*, (1099- Refeta s. xii. romànica).

Aiguafreda

—*Sant Martí d'Aiguafreda o del Congost*, (898- Refeta 1105-romànica).

—*Sant Salvador d'Avencó*, (1154- edifici romànic).

—*Sant Miquel de Canyelles*, (1309- edifici romànic).

El Brull

—*Sant Martí del Brull*, (1018- Modificada 1588 i 1791-romànica).

—*Sant Jaume de Viladriver*, (1131- Modificado 1685 i 1916- romànica)

—*Sant Cristòfol de la Castanya*, (1047- Reedificada 1082 i modificada s. xiii- romànica).

Seva

—*Santa Maria de Seva*, (952- Modificada s. xviii- romànica).

—*Sant Genís de Valldoriola*, (1237- vestigis romànics).

—*Sant Mamet*, (1039- Modificada s. xviii- elements romànics).

—*Santa Magdalena (Sta. Fe) d'Esparraguera*, (1279- vestigis)

—*Sant Antoni de les Codines*, (1291- refeta en el terme de Centelles el 1991).

Viladrau

—*Sant Martí de Viladrau*, (908, Refeta el s. xvi-xviii, elements romànics).

—*Sant Miguel d'Espinzella*, (1181- edifici romànic)

—*Sant Segimon del Montseny*, (1290- vestigis medievals a la cova)

Espinelves

—*Sant Vicenç d'Espinelves*, (1187- edifici romànic)

Arbúcies

—*Sant Cristòfol de Cerdans*, (1809- edifici romànic)

—*Sant Martí de Joanet*, (1150, Modificada el s. xvii-xix).

BISBAT DE GIRONA

Arbúcies

—*Sant Quirze d'Arbúcies*, (923- Reedificada el s. xvi)

—*Sant Pere Desplà*, (923. Reedificada el s. XII. edifici romànic amb elements pre-romànics).

—*Santa Maria de Lliors*, (923, Reedificada el s. XVII-XVIII).

—*Santa Obina*, (1278, desapareguda)

—*Sant Nazari*, (923, desapareguda)

—*Sant Climent*, (923, vestigis)

—*Sant Iscle* (923, desapareguda)

—*Sant Pere* -castell de Montsoriu, (1279- ruïnes s. XIII i XIV)

Sant Feliu de Buixalleu

—*Sant Feliu de Buixalleu*, (1019. Modificada el s. XVII. elements romànics).

—*Sant Segimon del Bosc*, (923 i 1244. Modificada el s. XVII)

—*Sant Romà*, (1280- vestigis)

—*Sant Llorenç de Gaserans*, (1068- modificada el s. XVII-XIX. elements romànics)

—*Sant Gabriel de Grions*, (1185- Refeta s. XVII-XIX).

Breda

—*Sant Salvador de Breda*, (1038. Reedificada el s. XIV. Campanar i claustre romànic).

—*Santa Maria de Breda*, (1038. Ampliada el s. XVIII- edifici romànic).

Riells del Montseny i Viabrea

—*Sant Martí de Riells*, (1169- Modificada s. XVII- elements romànics)

—*Sant Llop (Sant Esteve) de Viabrea*, (1246- Modificada el 1606- elements romànics).

La llista ens dona un total de 75 esglésies conegudes de les que 44 foren parròquies o sufragànies; d'elles 38 són del tot o majoritàriament d'època romànica i 14 guarden només algun element, inclòs en construccions més tardanes o bé només ruïnes amb paraments romànics.

El balanç artístic de les esglésies del Montseny, com ja s'ha indicat, és força positiu pel que fa a l'art romànic i té també capelles laterals i elements d'època gòtica, art en el que destaca la gran església abacial de Sant Salvador de Breda.

NOTES

1. Vegeu el nostre treball *El monestir de Sant Marçal del Montseny a Monografies del Montseny* 4, (1989), pàgs. 29-30.
2. Tractem més amplament aquest tema a *Història de l'Església a Catalunya*. Ed. Claret Barcelona, 1989. pàgs. 9-15.
3. Abadal, Ramón d', *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, I part a *Catalunya Carolíngia II*, (Genève 1926-1950), pàg. 66.
4. ABADAL; ob. cit. pàgs. 70-71.
5. *El monasterio de Sant Llorens del Munt*, a *Ausa IV*, (Vic), 1961-1963. pàgs. 136 i 173-176.
6. ORDEIG I MATA, Ramon, *Inventari de les Actes de Consagració i dotació de les esglésies catalanes - (anys 833-1200)*, a *Revista Catalana de Teologia*. Barcelona IV-1 (1979) a XVI-2 (1981). Per abreujar citarem els números d'aquest inventari (R.O. n.º...).
7. Un exemple de la riquesa toponímica la tenim en l'acta de consagració de Viladrau que publiquem i estudiem a *Monografies del Montseny-1* (1986), pàgs. 69-74.
8. RIUS i SERRA, J.M. *Rationes Decimarum Hispaniae* (1270-1280). I. CSIC (Barcelona 1946) i PONS GURI, Josep M.ª. *Nomenclátories de la diòcesis gerundense en el siglo XIV* a *Anales I.E.G.* Girona 1964-1965, XVII, pàgs. 5-78.
9. Les dilimitacions de Vic corresponen a una butlla de confirmació de béns al bisbe Froia a l'església de Vic del 25 de febrer del 978 i a l'acta de consagració de la catedral de Vic, de 31 d'agost de 1038, publicades a *Catalunya Romànica II-III Osona I* (1986), pàgs. 34 i 35 i *Osona II* (1986), pàgs. 686-687 i les de Barcelona, a dues butlles de confirmació de béns de la catedral, ambdues del papa Alexandre III, una del 26 de maig de 1169 i l'altre del 13 de juliol de 1176, publicades per MAS, Josep. *Notícies històriques del bisbat de Barcelona*, XIII, 1ª part Barcelona 1921, apèndix documental, docs. VIII i IX, pàgs. 216-221.
10. Ampliem el tema a l'obra citada a la nota 2. pàgs. 21-25 i 47-49.
11. Per Sant Celoni vegeu *Catalunya Romànica* vol. XVIII, pàgs. 407-409.
12. MUNDÓ, Manuel A. *El políptic dels béns i censos de Sant Pere de Vilamajor* a *Boletín del Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* X, Arenys de Mar 1961, pàgs. 2-57, reeditat i revisat a *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar. Edicions 62, vol. VIII. Barcelona 1990, pàgs. 54-74.

13. Per Santa Maria del Camí veure *Catalunya Romànica XVIII* pàgs. 356.
14. COLL I CASTANYER, Jaume, *Breda Històrica i actual*, Barcelona 1971 i *Catalunya Romànica V*, (Barcelona 1991) pàgs. 274-280.
15. Vegeu el treball citat a la nota 1 i *Catalunya Romànica, XVIII*, pàgs. 389-392.
16. Sobre Sant Pere Desplà, vegeu el treball publicat a *Monografies del Montseny 2*, (Viladrau 1987), pàgs. 189-198 i *Catalunya Romànica V*, pàgs. 266-269.
17. Vegeu *Catalunya Romànica XVIII*, pàgs. 421-422.
18. BARRAL I ALTET, Xavier, *L'art pre-romànic a Catalunya*, Edicions 62, Barcelona 1981, pàgs. 60 i 285.